

AXBOROT XAVFSIZILIGINI TA'MINLASHDA MEDIA VA AXBOROT
SAVODXONLIGINING AHAMIYATI.

Qalandarova Donoxon Sabirovna

- "University of economics and pedagogy" NOTM, "Iqtisodiyot" kafedrası assistenti
donokalandarova71@gmail.com +998978008043

Hozirgi kunda ta'lim jarayonlarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet tizimisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Bu borada 2016 yilda AKT sohasida ta'lim berish va malaka oshirish bo'yicha Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi tizimida 7 ta oliy ta'lim muassasasi ham 6 ta akademik litsey faoliyat olib borgan bo'lsa, 2020 yildan boshlab AKT sohasida kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor berilishi natijasida vazirlik tizimida 8 ta oliy ta'lim muassasasi, 3 ta texnikum, 6 ta akademik litsey, 15 ta axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga ixtisoslashtirilgan maktab faoliyat olib bormoqda.

Ko'pchilik tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, inson, uning kundalik hayoti borgan sari ko'proq ommaviy kommunikatsiyalarga bog'liq bo'lib borayotganligi tufayli, inson o'ziga xos "ikkinchi reallik"ni, "subektiv reallik"ni yaratadi, va aytish zarurki, bu reallik ko'rsatadigan ta'sirning ahamiyati obektiv reallikning ta'siridan kam emas.

Axborot omillarining odamlar ruhiyatiga ko'rsatadigan ta'sirning ko'lami va qudrati, axborot psixologik xavfsizlikni ta'minlashni hozirgi sharoitlarda umummilliy muammo darajasiga ko'tarishni taqozo qilmoqda.

Ko'lami, tizim-tuzilmasi turli darajada bo'lgan ijtimoiy subektlar timsolida axborot-psixologik xavfsizlikni ta'minlashning ko'plab turli-tuman obektlari mavjudligiga qaramay, yuqorida ta'kidlanganidek, inson, va avvalo yoshlar eng faol ijtimoiy qatlam bo'lganligi uchun, axborot ta'sirining asosiy va bo'linmas tuzilmaviy elementi hamda markaziy obekti bo'lib qoladi.

O'z maqsadlariga erishish uchun axborot-psixologik ta'sirning turli vositalarini qo'llashni boshlab, shu usul orqali odamlar xulq-atvorini ayni ularning manfaatlariga ziyon yetkazgan holda o'zgartirishi yuqorida tilga olingan ijtimoiy tashkilotlarning faoliyatini yanada xavfli qilib qo'yadi. Bu borada ayrim diniy sektalarning faoliyatini, milliy-etnik muammolar keltirib chiqaruvchi omillarni, nohalol reklamani misol sifatida keltirish mumkin.

Muayyan sharoitlarda davlatning o'zini shaxsning axborot-psixologik xavfsizligiga tahdid qiluvchi manbalardan biri sifatida ajratib ko'rsatish mumkin. Bu hol davlat rahbarlarining, siyosiy namoyondalarning xatti-harakatlari bilan bog'liq. Mamlakat manfaatlariga zid bo'lgan harakatlarini yashirish maqsadida aholiga axborot-psixologik ta'sir o'tkaziladi, ba'zi hollarda shunchaki jizzakilik qilib o'z apparatining qudratidan foydalanganlarida xavf yuzaga keladi.

Yoshlarda axborot madaniyatini shakllanishiga axborot-psixologik ta'sirning jihatlarini e'tirof etib, uning asosiy manbalarini umumlashtirgan tarzda quyidagicha keltirish mumkin. Davlat (shu jumladan xorijiy davlat), hokimiyat va boshqaruv organlari

hamda boshqa davlat tuzilmalari va muassasalari. Jamiyat (turli, shu jumladan, xorijiy jamiyat, iqtisodiy, siyosiy va boshqa tashkilotlar). Turli ijtimoiy guruhlar (yashash, ish, o'qish, xizmat, birgalikda yashash va bo'sh vaqtni birga o'tkazish va shu kabi boshqalar bo'yicha rasmiy va norasmiy, barqaror va tasodifiy, katta va kichik ijtimoiy guruhlar).

Yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirishda quyidagi sohalar muhim ahamiyatga ega:

ommaviy axborot vositalari;

adabiyot va san'at (shu jumladan, ommaviy madaniyat deb atalmish madaniyatning turli yo'nalishlari va boshqa shu kabilar);

ta'lim (shu jumladan maktabgacha tarbiya, o'rta, oliy va o'rta maxsus davlat va nodavlat ta'limi tizimlari, muqobil ta'lim deb atalmish ta'lim tizimi va boshqa shu kabilar);

tarbiya (ta'lim, jamoat tashkilotlari tizimidagi – rasmiy va norasmiy tashkilotlar, ijtimoiy ishni tashkil etish tizimlari va boshqa shu kabilardagi tarbiyaning turli shakllari);

Shaxsiy muloqot.

Yoshlarning axborotga bo'lgan oshib borayotgan ehtiyojlarini qondirish va ularda axborot madaniyatni shakllantirish uchun:

- shakllantirish;
- milliy axborot makonini izchil rivojlantirish va uni axborot resurslari
- bilan boyitish;

Axborotni izlash, uni qayta ishlash, uni saqlash va undan foydalanish ko'nikmalarini davlat organlari faoliyati yuzasidan xolis, tezkor va to'la-to'kis axborot olish imkoniyatini yanada kengaytirish;

Axborot xizmatidan foydalanuvchilar, avvalo yoshlarning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini mavjud manbalardan materiallarni tanlab olishda ularga metodologik yordam ko'rsatish yo'li bilan qanoatlantirish lozimdir. Shu munosabat bilan, aholi o'rtasida media madaniyatini shakllantirish jarayonining samarasini oshirishga alohida e'tibor qaratadigan sohalarni tahliliy jihatdan ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Aholining xususan yoshlarning media madaniyatini shakllantirishning samarasini oshirishning meyoriy-huquqiy, tashkiliy va texnologik jihatdan amaliy ishlar olib borilishi kerak.

Axborot xavfsizligi tizimini meyoriy-huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash. Ta'kidlash joizki, O'zbekiston axborot sohasida olib borayotgan siyosat yo'nalishi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida "Har kim fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi huquqiga ega. Har kim o'zi istagan axborotni izlash, olish va uni tarqatish huquqiga ega"[1], deb belgilab qo'yilgan.

Ushbu konstitutsiyaviy me'yorlar yanada takomillashtirildi va mass-media faoliyatini tartibga soluvchi 10dan ortiq qonunlar qabul qilindi. So'nggi yillarda mamlakatda mass-media faoliyatini qo'llab-quvvatlash va aholining media madaniyatini shakllantirishda samaradorligini oshirishga qaratilgan yana 20 dan ziyod normativ-huquqiy hujjatlar ham qabul qilindi. Media madaniyatni shakllantirishning yana bir samarali yo'li – mavjud normativ-huquqiy bazada belgilangan meyorlarni yanada takomillashtirishga qaratilgan tashkiliy masalalardir.

Tashkiliy masalalarni ta'minlashda, birinchi navbatda, mazkur sohadagi barcha ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatini muvofiqlashtiruvchi davlat tuzilmalarini

takomillashtirish talab etiladi. Davlat organlari, turli muassasalar, mansabdor shaxslarning axborot olish tartibi, fuqarolaraxborot resurslariga kirish, yaratish kabi imkoniyatlarini ta'minlash borasidagi majburiyatlari, "Axborot erkinligining tamoyillari va kafolatlari to'g'risida"gi (2002 y.) Qonun[2] da aks ettirilgan. "Ushbu qonun talablariga muvofiq, bugun barcha davlat hokimiyati va boshqaruv organlari va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari hamda mansabdor shaxslar har kimga o'zining huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan axborot bilan tanishib chiqish imkoniyatini ta'minlab berishga, maqbul axborot resurslari yaratishga, foydalanuvchilarni fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va majburiyatlariga, ularning xavfsizligiga doir hamda jamiyat manfaatlariga taalluqli boshqa masalalar yuzasidan axborot bilan ommaviy tarzda ta'minlashga majburlar"[3].

Qonun meyorlariga muvofiq, saytda joylashtirilgan ma'lumotlar ommaviy axborot vositalarida e'lon qilingan ma'lumotlarga teng kuchga ega. Bundan tashqari, boshqa veb-saytlar soni doimiy ravishda o'sib bormoqda. Tasdiq sifatida: faqat "Uz" domeni zonasidagi veb-saytlar soni 15,5 mingdan oshdi (2002 yilda 587 ta)[4]. Shunday qilib, on-layn veb-saytlar sonini ko'paytirish orqali aholi va xalqaro hamjamiyatning mamlakatda olib borilayotgan islohotlar to'g'risida xabardorlik darajasini oshirish uchun sharoit yaratiladi.

Bundan tashqari, elektron ommaviy axborot vositalarini qo'llab -quvvatlash va Internet makonini rivojlantirishga qaratilgan bir qator qonun hujjatlari qabul qilindi, yangi veb-saytlar va mustaqil telekanallar paydo bo'lmoqda. Bir so'z bilan aytganda, aholining axborotga bo'lgan talabini qondirish bo'yicha izchil ishlar olib borilmoqda. Ushbu vositalar va usullar texnologik qo'llab-quvvatlashning muhim omillaridir va ular axborotni to'plash, qayta ishlash, saqlash va uzatish jarayonida to'g'ridan-to'g'ri himoya qilish uchun mo'ljallangan.

Ma'lumki, mediamadaniyatning muhim bir jihatlaridan biri aholi tomonidan ma'lumotlarni, jumladan, shaxsiy ma'lumotlarni saqlashning texnik va texnologik imkoniyatlarning yaratilganligidan iboratdir. Bu borada ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilgan ma'lumotlarga ko'ra, butun dunyo bo'ylab o'nlab davlatlarning siyosatchilari, jurnalistlari va ijtimoiy faol odamlarining telefon so'zlashuvlari Pegasus josuslik dasturi yordamida sezdirmay kuzatilgan.

Bu haqda 17ta nashrning 80 nafar jurnalisti birgalikda olib borgan surishtiruvda aytiladi. Ular orasida Guardian, Washington Post, Haaretz, Suddeutsche Zeitung va Amnesty International kabi nufuzli nashrlar bor. Telefonlari sezdirilmay kuzatilganlarning ro'yxatida 65 nafar top-menejer, 85 nafar huquq faoli, 189 jurnalist, 600dan ortiq siyosatchi va mansabdorlar, vazirlar, arab davlatlaridagi qirollik oilasi vakillari, advokatlar, ishlab chiqaruvchilar bo'lgan.

Har qanday davlatning axborot xavfsizligiga ta'sir ko'rsatadigan nisbatan yangi maydon – global axborot infratuzilmasining milliy segmentini yaratish. O'zbekistonda global axborot infratuzilmasining milliy segmentini yaratishning asosiy strategik yo'nalishlarini belgilab olingan.

Belgilangan quyidagi vazifalarni amalga oshirish aholi va avvalo, yosh avlodda axborot madaniyatini shakllantirishga ko'mak beradi: – yuridik va jismoniy shaxslarning tadbirkorlik va xo'jalik faoliyatini, shuningdek, ilmiy tadqiqotlarini axborot bilan

ta'minlashni takomillashtirish; – davlat hokimiyati organlari, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatining barqarorligi va samaradorligini oshirish; – dasturiy mahsulot vositalarini ishlab chiqish va sotish hamda robototexnika, Internet orqali axborot xizmatlarini tijoratlashtirish; – axborot almashish va intellektual mulk shakllarini himoya qilishda xalqaro huquq normalariga rioya qilish; – onlayn ta'lim shaklini takomillashtirish va mutaxassislar malakasini oshirish tizimini keng joriy qilish. Internet va ijtimoiy tarmoqlar, xususan, maxsus muhitdan ijodiy va konstruktiv shaxslarni tarbiyalaydigan o'z-o'zini anglashning cheksiz erkinligi iste'molchi gedonizmini oziqlantiradigan aniq dozalangan ingredientlar bilan ijtimoiy muhitga aylanadi. "Iste'molchi"ning "foydalanuvchi" bilan simbiozi natijasida tarmoq hosil qiladi iste'mol bozorining diqqatga sazovor joylarini to'ldiradigan, inson hayotining barcha sohalariga integratsiyalashgan va eng muhimi, investorlar yoki reklama beruvchilar uchun har qanday raqamlarni oqlaydigan homunculi. Ijtimoiy tarmoqlar boshqaruv tizimlarining tarkibiy qismlariga aylanmoqda, balki senzura bilan bog'liq bo'lmagan yashirin mexanizmlarning yaratilishi tufayli (Bu yana ommaviy axborot vositalari loyihalariga xorijiy sarmoya kiritilishini ta'qiqlash munosabati bilan keng tarqalgan), lekin dangasalik, zavq va o'yin-kulgiga tashnalik, shuningdek, o'z-o'zini hurmat qilish, shu jumladan tijorat eksklyuzivligi orqali qulay odamni yaratish bilan. takliflar va o'rnatilgan e'tiqodlar u barcha g'oyalar va mahsulotlarning birgalikda ishlab chiqaruvchisi va umuman olganda, "o'z baxtining quruvchisi", hech bo'lmaganda virtual ekanligi. Bir tomondan, haqiqatan ham, yangi avlod zamonaviy voqelikka ko'proq moslashgan, ma'lumotlarga kamroq ishonadi, biroq boshqa tomondan, gadgetlar orqali hayotni optimallashtirish va kvazi do'stlarning virtual muhitida yashashga tayyor bo'lishi ba'zi yangi halokatli oqibatlariga olib keladi. O'zbekistonda raqamli fuqarolikni rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri – bu o'smirlar va kattalarning o'z raqamli bilimdonligiga ortiqcha baho berishidir.

Tadqiqotlar yoshlarning ko'pchiligi (80 %) va ularning ota-onalarining 50 % global tarmoqdan foydalanish sohasidagi bilim va ko'nikmalarini yuqori ekanligini bildiradilar. Bu esa, Internetdan foydalanuvchilar o'z malaka va bilimlariga yanglish baho berishidan dalolatdir. Bunday qarashlar yoshlarning onlayn bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga bo'lgan rag'batini kamaytiradi hamda raqamli bilimdonlikning barcha tarkibiy qismlariga, jumladan, xavfsizlik masalasiga ham tahdid etadi. Masalan, kiber makondagi xavfni aniqlay bilish borasidagi o'z bilim va ko'nikmalariga haddan ziyod ishongan yoshlar, o'z bilim va ko'nikmalariga ishongan holda, ba'zi hollarda nojo'ya qadam qo'yishga moyil bo'ladi.. Xususan, ular hech kimni ogohlantirmasdan, virtual muhitda tanishgan "do'stlari" bilan yakkama-yakka uchrashuvga borishga tayyor bo'ladilar. Yoshlarga axborot texnologiyalaridan foydalanish qanday muammolarga olib kelishi haqida oila va maktabda tushuntirish ishlarining yetishmasligi ularning global tarmoqda iste'molchi sifatida foydalanishi kayfiyatini yuzaga keltiradi, o'zining raqamli sohalaridagi bilimlarini haddan tashqari yuqori baholashga olib keladi va uning rivojlanish rag'batini zaiflashtiradi. Kattalarning yoshlarga behudaga tanbeh berishlari va Internet haqidagi o'quv materiallarining zo'rlab o'qitilishi hech qanday samara bermaydi. Ammo raqamli tajribani o'zaro muhokama qilish, tarmoqdagi resurslarning mazmuni yuzasidan muloqotlar o'tkazish, raqamli bilim egasi modelini yaratish, yoshlarda bilimlarni kengaytirish,

ko'nikmalarni shakllantirish yordamida yoshlarda yangi bilimlar olishga bo'lgan e'tijojni oshirish imkoniyati yuzaga keladi. Raqamli bilimdonlikni rivojlantirish uchun rag'batni oshirish vositalaridan biri maktablarda raqamli muammolarga bag'ishlangan "forsayt"[5]3 (foresight) mashg'ulotlari bo'lishi mumkin.

Ularni o'tkazish natijasida yshlarda global tarmoqning kelajagini ko'ra olish, virtual tarmoqda o'zlarining raqamli texnologiyalarga oid bilimlarini oshirish, kelgusida internet rivoji tufayli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tahdidlarga qarshi tura olish qobiliyatini shakllantirish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR:

1. Konstitusii Respubliki Uzbekistan. – T.: «Uzbekistan», 2010. . – St.29.
2. O'zbekiston Respublikasining "Axborot erkinligining tamoyillari va kafolatlari t'yg'risida"gi (2002 y.) Qonuni. № 439-II // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Axborotnomasi. – 2003. – № 1.
3. O'zbekiston Respublikasining "Axborot erkinligining tamoyillari va kafolatlari t'yg'risida"gi (2002 y.) Qonunining 8 modda. Axborot erkinligi kafolatlari// <https://nrm.uz/contentf?doc=308152>
4. Informatsionniye texnologii dlya vsekh i kazhdogo // Narodnoye slovo. - 2012. - 30 noyabrY.
5. Pegasus josuslik dasturi. Dunyo b'yylab maxsus xizmatlar telefonlarni sezdirmay kuzatgani aytilmoqda // <https://kun.uz/56542176>.
6. Муминов А.Г. Ўзбекистон: ахборотлашган жамият сари - Т.:“Turon zamin ziyo” нашриёти, 2013. - 164 б.